

Sabina Mandić

Odrednice ovisnosti o internetu zagrebačkih srednjoškolaca

Sabina Mandić, zaposlena kao asistentica na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uspješno je obranila doktorsku disertaciju pod naslovom „Odrednice ovisnosti o internetu zagrebačkih srednjoškolaca“ dana 3. studenog 2022. godine, u okviru poslijediplomskog doktorskog studija iz socijalnog rada i socijalne politike na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Doktorska disertacija napisana je pod mentorstvom prof. dr. sc. Marine Ajduković (Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu) i izv. prof. dr. sc. Dore Dodig Hundić (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet). Povjerenstvo za obranu doktorske disertacije činili su, uz mentorice, sljedeći članovi: predsjednica povjerenstva izv. prof. dr. sc. Lucija Vejmelka, izv. prof. dr. sc. Linda Rajhvajn Bulat, članica, te prof. dr. sc. Neven Ricijaš kao vanjski član (Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet).

Tema ovisnosti o internetu među mladima u posljednjih je petnaestak godina u središtu interesa kako znanstvene, tako i stručne javnosti. Iako postoje brojne studije u kojima se opisuje navedeni fenomen, pozicioniraju ključna obilježja, kao i korelati razvoja problema, još uvijek postoji velik broj neodgovorenih pitanja te dilema, počevši od, prije svega, konceptualizacije i operacionalizacije ovisnosti o internetu, pa sve do poteškoća i izazova mjerenja navedenog fenomena i identificiranja ključnih odrednica njegova razvoja. Sabina Mandić u svojem je doktorskom radu istražila neka od tih istraživačkih pitanja, odnosno ona područja koja su još uvijek nedovoljno istražena.

Doktorska disertacija napisana je na ukupno 232 stranice (uključujući i korice, uvodne nenumerirane stranice, te priloge). Rad ima uobičajenu strukturu, a čine ga sljedeća poglavlja:

- 1.) Uvod u temu,
- 2.) Prevalencija i fenomenologija ovisnosti o internetu adolescenata,
- 3.) Razvoj ovisnosti o internetu,
- 4.) Rizični čimbenici za razvoj ovisnosti o internetu,
- 5.) Mjerenje ovisnosti o internetu,
- 6.) Ciljevi i problemi istraživanja,
- 7.) Metodologija istraživanja,
- 8.) Rezultati istraživanja,
- 9.) Rasprava rezultata,

- 10.) Završna rasprava,
- 11.) Zaključak i verifikacija hipoteza,
- 12.) Literatura,
- 13.) Prilozi te
- 14.) Životopis autorice s popisom objavljenih radova.

Popis literature broji ukupno 551 referencu, a rad sadrži ukupno 10 priloga.

Uvodni dio rada može se tematski podijeliti u tri veće cjeline. U prvom dijelu rada opisana je i problematizirana konceptualizacija fenomena ovisnosti o internetu te su navedene poteškoće u njegovom definiranju. Pregledom literature u području obrazložen je izbor adolescenata (točnije srednjoškolaca) kao populacije koja je u fokusu ovog istraživanja, budući da recentne inozemne, ali i domaće studije jednoznačno ukazuju na njihov povećan rizik za razvoj problema. Potom je prikazana prevalencija ovisnosti o internetu među adolescentima na američkom, azijskom, te europskom području (uz poseban osvrt na hrvatska istraživanja), navodeći moguća objašnjenja diskrepancije u rezultatima. Nadalje su opisana i ključna fenomenološka obilježja ovisnosti o internetu u populaciji mladih. Drugi dio uvoda odnosi se na pregled vodećih teorijskih objašnjenja razvoja i održavanja ovisnosti o internetu, te kritički osvrt autorice. Detaljno je opisan I-PACE teorijski model kojeg je autorica koristila kao teorijsko polazište svojeg doktorskog rada, naglašavajući njegove prednosti, ali i ograničenja. Navedeni teorijski model znanstveno pozicionira ključne čimbenike razvoja ovisnosti o internetu, no unatoč svojoj sveobuhvatnosti, uglavnom je usmjeren na biološke i psihološke prediktore, dok je socijalna komponenta, koja je od posebne važnosti upravo u adolescentskoj dobi, uglavnom zanemarena. Vodeći se I-PACE modelom te rezultatima brojnih studija, u trećem dijelu uvoda prikazan je sustavan pregled spoznaja o onim individualnim i okolinskim čimbenicima koji u najvećoj mjeri doprinose razvoju ovisnosti o internetu, a koji su stavljeni i u fokus ovog istraživanja. Također su opisana tri najčešće korištena instrumenta procjene ovisnosti o internetu te su objašnjena njihova ograničenja, a potom se obrazlaže odabir Testa ovisnosti o internetu (Young, 1998) za korištenje u prikazanom istraživanju.

Nakon uvodnog dijela disertacije, autorica sumira ključne nedostatke, odnosno ograničenja trenutno postojećih teorijskih i empirijskih spoznaja te, vodeći se I-PACE teorijskim modelom kao teorijskom podlogom ovog istraživanja, naglašava one čimbenike i područja koja su u fokusu provedenog istraživanja.

Temeljni ciljevi istraživanja u okviru doktorske disertacije usmjereni su na stjecanje uvida u obilježja i navike korištenja društvenih mreža i video-igara kod mladih, izraženost ovisnosti o internetu te istraživanje eventualnih razlika u obilježjima korištenja i razini ovisnosti o internetu s obzirom na ključna osobna i socio-demografska obilježja. Osim navedenog cilj je i istražiti sveobuhvatni doprinos odabranih osobnih obilježja izraženosti ovisnosti o internetu (te njihov međudodnos) kod mladih koji preferiraju društvene mreže te onih koji preferiraju online video-igre, za koje do sada postoje samo odvojeni, parcijalni empirijski nalazi. Ovako definirani ciljevi ostvareni su provedbom kvantitativnog istraživanja vodeći se postavljenim problemima istraživanja: 1.) utvrditi obilježja korištenja društvenih mreža i online video igara zagrebačkih srednjoškolaca; 2.) utvrditi postoje li razlike u

korištenju društvenih mreža i online video igara te izraženosti ovisnosti o internetu s obzirom na dob/razred, spol i vrstu škole i 3.) utvrditi doprinos određenih socio-demografskih obilježja, osobina ličnosti, socijalno-emocionalnih kompetencija, mentalnog zdravlja, kvalitete odnosa s drugima, motivacije za korištenje interneta te učestalosti korištenja društvenih mreža i online video igara u objašnjavanju izraženosti ovisnosti o internetu kod mladih koji dominantno koriste društvene mreže te kod onih kojih dominantno igraju online video igre. Temeljem definiranih istraživačkih problema, postavljeno je ukupno sedam hipoteza.

Kako bi provjerila postavljene hipoteze te ponudila odgovore na istraživačke probleme, Sabina Mandić provela je opsežno kvantitativno istraživanje. Istraživanje je provedeno na probabilističkom uzorku od ukupno 825 učenika od prvog do završnog razreda različitih srednjoškolskih usmjerenja s područja Grada Zagreba, pri čemu je u uzorak uključeno ukupno 20 škola, odnosno 42 razredna odjeljenja. Probabilistički slučajni stratificirani uzorak postignut je na način da se provelo stupnjevito, više-etapno uzorkovanje, čime je omogućena generalizacija rezultata, što ovom istraživanju daje dodatnu vrijednost. Obzirom da se ovim istraživanjem nastojao steći uvid u brojne aspekte potencijalno povezane s uporabom interneta i razvojem ovisnosti o internetu kod mladih, koristila se sveobuhvatna baterija instrumenata, pri čemu je jedan od korištenih instrumenata prvi puta primijenjen na uzorku hrvatskih adolescenata. Za provedbu istraživanja dobivena je suglasnost Etičkog povjerenstva Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Klasa: 602-04/20-42/15; Ur. broj: 251-74/20-01/2) te suglasnost Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske uz pozitivno mišljenje Agencije za odgoj i obrazovanje (Klasa: 602-03/20-09/00335; Ur. broj: 533-06-20-0004). Prije početka istraživanja zatraženo je odobrenje ravnatelja odabranih škola, a potom se tražilo i davanje pisane suglasnosti roditelja maloljetnih učenika iz odabranih razreda. Po dobivanju navedenih suglasnosti, započelo je istraživanje u školama. Istraživanje je provedeno tijekom drugog polugodišta školske godine 2020./2021., grupno u razredima koje učenici pohađaju, a korištena je metoda samoiskaza po principu »papir-olovka«. Ispunjavanje anketnog upitnika trajalo je jedan školski sat (45 minuta). Učenici su usmenim pristankom prihvatili sudjelovanje u istraživanju, nakon što su bili informirani o osnovnom cilju istraživanja, načinu ispunjavanja upitnika, anonimnosti i dobrovoljnosti sudjelovanja te mogućnosti odustajanja od ispunjavanja upitnika u bilo kojem trenutku.

S ciljem davanja sveobuhvatnog odgovora na postavljena istraživačka pitanja, korištena je široka baterija instrumenata: Upitnik o osnovnim obilježjima sudionika; Upitnik učestalosti korištenja društvenih mreža i online video igara; Test ovisnosti o internetu (IAT; Young, 1998); International Personality Item Pool-20 (IPIP-20; Donnellan i sur., 2006); Upitnik samoopisivanja II (SDQ-II; Marsh, 1992); Skala opće samoefikasnosti (GSE; Schwarzer i Jerusalem, 1995); Skala hiperaktivnosti – impulzivnosti – pažnje (HIP; Vulić-Prtorić, 2006); Upitnik emocionalnih vještina i kompetentnosti (UEK-15; Takšić, 1998); Upitnik za procjenu simptoma psihopatologije (DASS-21; Lovibond i Lovibond, 1995); Upitnik motivacije za uporabu interneta za adolescente (IMQ-A; Bischof-Kastner, Kuntsche i Wolstein, 2014); Skala sklonosti uspoređivanja s drugima (SSUD; Gibbons i Buunk, 1999); te Skala socijalne i emocionalne usamljenosti (diTommaso i Spinner, 1993). Sukladno postavljenim hipotezama te obilježjima distribucije rezultata, korištene su adekvatne statističke metode i postupci.

Rezultati pokazuju kako sudionici ovog istraživanja najčešće, od predloženih specifičnih aktivnosti na internetu, koriste društvene mreže, i to Instagram i Youtube. Potom slijedi Snapchat, a „treće” mjesto zauzima TikTok. Sve četiri vrste online video igara, Facebook te Pinterest dijele „četvrto”

mjesto, a u najmanjoj mjeri mladi koriste Twitter. Većina sudionika istraživanja (njih 79%) koristi internet na način da im pomaže u izvršavanju obveza te služi kao povremena zabava bez narušavanja svakodnevnog funkcioniranja. Oko 20,1% mladih iskazuje umjerenu razinu ovisnosti, dok njih 0,8% zadovoljava kriterije za visoku razinu ovisnosti. Spolne razlike postoje na gotovo svim društvenim mrežama (Instagram, Snapchat, TikTok i Pinterest) na način da ih djevojke koriste u većoj mjeri, dok jedino Youtube u većoj mjeri koriste mladići. Spolne razlike ne postoje samo kada je riječ o korištenju Facebooka i Twittera. U usporedbi s ostalim društvenim mrežama, njih i djevojke i mladići koriste u najmanjoj mjeri (gotovo pa ih ni ne koriste). Kada je riječ o razlikama u učestalosti korištenja online video igara, one su značajne u korist mladića. Spolne razlike utvrđene su i kad je riječ o izraženosti ovisnosti o internetu, na način da rezultati ukazuju na veću zastupljenost problema kod djevojaka, u odnosu na mladiće. Rezultati također ukazuju na postojanje razlika obzirom na dob/razred te vrstu škole, na način da učenici gimnazija u najvećoj mjeri iskazuju probleme te da učenici prvih (nižih) razreda u većoj mjeri iskazuju prisutnost određenih simptoma ovisnosti o internetu u odnosu na ostale razrede. Provedenim hijerarhijskim regresijskim analizama utvrđen je doprinos pojedinih korelata razvoju ovisnosti o internetu obzirom na dominantnu aktivnost. Kod onih mladih koji dominantno koriste društvene mreže značajni prediktori ovisnosti o internetu kojima je objašnjeno ukupno 52,2% varijance su: ženski spol, niska savjesnost, niska samoefikasnost, viša razina problema povezanih s pažnjom, usamljenost u partnerskim odnosima, veća sklonost uspoređivanju s drugima, tri vrste motivacije (motivacija za korištenjem interneta s ciljem poboljšavanja raspoloženja, kao strategija za nošenje sa stresnim životnim situacijama te s ciljem prilagodbe grupi vršnjaka - konformizam) te intenzivnije korištenje društvenih mreža. Kod onih koji dominantno igraju online video igre značajni prediktori ovisnosti su viša razina problema povezanih s pažnjom, korištenje interneta kao strategije za nošenje sa stresnim životnim situacijama te intenzivnije igranje online video igara. Navedenim modelom objašnjeno je ukupno 36,3% varijance.

Dobiveni rezultati stavljeni su u kontekst dosadašnjih znanstvenih spoznaja te su raspravljeni u odnosu na ograničenja istraživanja i dane su smjernice za provedbu daljnjih istraživanja, kao i prijedlozi za primjenu dobivenih rezultata u kontekstu osmišljavanja preventivnih i tretmanskih intervencija u ovom području. Ovim istraživanjem svakako se doprinijelo širenju korpusa znanja u znanstvenom i stručnom kontekstu na način da su istražena obilježja i navike korištenja interneta na reprezentativnom uzorku zagrebačkih srednjoškolaca, prije svega u odnosu na učestalost i intenzitet korištenja pojedinih online aktivnosti, utvrđena je zastupljenost ovisnosti o internetu među zagrebačkim srednjoškolcima te je omogućena usporedba rezultata s inozemnim i domaćim istraživanjima. Istraženi su korelati ovisnosti o internetu kod mladih ovisno o dominantnoj online aktivnosti kao i njihov međuodnos te je detaljnije opisana uloga pojedinih čimbenika u objašnjenju ovisnosti o internetu koji su I-PACE modelom obuhvaćeni, ali nedovoljno jasno opisani. Rezultati istraživanja jasno ukazuju na potrebne promjene u načinu mjerenja ovisnosti o internetu pri čemu se poseban naglasak stavlja na mjerenje ovisnosti o specifičnim online aktivnostima što je u samoj doktorskoj disertaciji detaljno opisano. Upitnik motivacije za korištenje interneta (IMQ; Bischof-Kastner i sur., 2014) prvi je puta korišten na uzorku hrvatskih adolescenata, stoga je za potrebe ovog istraživanja preveden na hrvatski jezik i provjerene su njegove psihometrijske karakteristike te faktorska struktura koji ukazuju na primjerenost instrumenta za daljnje korištenje na ovom području, što svakako predstavlja doprinos kako u znanstvenoj zajednici, tako i u kliničkom radu s obzirom na važnost identificiranja motivacije koja leži u podlozi korištenja interneta. Slijedom svih prikazanih i

raspravljenih rezultata, postavljene su temeljne pretpostavke za učinkovite preventivne i tretmanske intervencije usmjerene mladima, a objavom i prezentacijom rezultata te kreiranjem intervencija i edukacijom stručnjaka, senzibilizirat će se stručna, znanstvena i šira javnost o ovom fenomenu te će se doprinijeti daljnjem širenju znanja.

Doktorska disertacija Sabine Mandić „Odrednice ovisnosti o internetu zagrebačkih srednjoškolaca” predstavlja originalan znanstveni doprinos društvenim znanostima u području istraživanja bihevioralnih ovisnosti i specifično ovisnosti o internetu, čime se doprinosi razvoju ovog područja znanosti i specifično polja socijalne djelatnosti. Sam nacrt istraživanja odražava visoke standarde metodologije u kvantitativnim istraživanjima. U istraživanju su postavljena tri istraživačka problema i sedam pripadajućih hipoteza čijim je postavljanjem, analiziranjem i interpretiranjem dobivenih rezultata autorica rada pokazala visoku razinu poznavanja znanstvene metodologije. Njena kompetentnost vidljiva je i u raspravi znanstvenog doprinosa i navođenju ograničenja ovog istraživanja gdje je pokazala i znanstvenu kreativnost, ali i visoku dozu kritičnosti u promišljanju dobivenih rezultata.

Pripremile:

Prof. dr. sc. Marina Ajduković

Izv. prof. dr. sc. Dora Dodig Hundrić